

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра документознавства,
інформаційної діяльності та
українознавства

Книга, як єдність соціальної інформації та матеріального носія

Курсова робота
студентки групи ДІД -21
Чумак Віти Леонідівни

Перевірив:
канд. істор. наук
ст. викладач кафедри ДІДУ
Недошитко І.Р.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Визначення поняття «книга»	5
1.1. Функції та властивості книги.....	14
Розділ II. Книга, як носій соціальної інформації	22
2.1. Поняття «носій інформації».....	22
2.2. Поняття інформації як інваріанта відображення	23
2.3. Види носіїв інформації	25
2.4. Носії інформації в соціумі.....	26
Розділ III. Книга, як матеріальний носій.....	28
3.1.Сучасне трактування поняття “матеріальна основа документа”	28
3.2.Практичне використання матеріальної основи для документації суспільства	29
Висновки	31
Список джерел та літератури	32

Вступ

Актуальність теми. Вивчення бібліографічної діяльності безумовно пов'язано з дослідження системи документальних комунікацій взагалі. Книга розглядається як основний елемент книжкової справи або системи документальних комунікацій. Поняття "книга" привертає увагу вчених у галузях бібліотекознавства і бібліографознавства.

З розвитком бібліографознавства як інформаційно-комунікаційної дисципліни з'явилася проблема пов'язана з змістом поняття "книга" та його невідповідністю реальним об'єктам бібліографічної і бібліотечної діяльності. На зміну поняття «книга» прийшло поняття «документ» як універсальне, що охоплює усі різновиди бібліографічних об'єктів. Поняття «документ» поглинає в себе поняття «книга».

Поняття «книга» існує окремо і розглядається переважно як самостійне.

Сучасна наука визнає книгу за основний елемент складного системного об'єкта бібліографії. Визначення поняття «книга», як об'єкта бібліографічної діяльності, виявлення його співвідношення і місця в системному об'єкті бібліографії є актуальною проблемою сучасного бібліографознавства, документознавства, книгознавства.

Мета дослідження — розробка і впровадження в науковий обіг нових, системних знань про книгу, як матеріального носія, так і носія соціальної інформації з погляду теорії соціальної інформаційної комунікації. Кінцевою метою даного дослідження є визначення об'єкта єдності соціальної інформації та матеріального носія.

Завдання дослідження обумовлені його метою:

- Проаналізувати різні значення поняття “книга”, історично сформовані і співіснуючі у сучасному документознавства, книгознавстві, бібліотекознавстві та бібліографознавстві.
- З'ясувати сутність і властивості книги як головного об'єкта книгознавства.
- Дослідити проблему визначення об'єкта бібліографії: проаналізувати основні концепції щодо визначення об'єкта бібліографії, уточнити і доповнити документографічну концепцію, критично розглянути інформографічну та

когнітографічну концепції, обґрунтувати документографічно-книгознавчу концепцію бібліографії.

- Окреслити нові методологічні підходи до розуміння системного об'єкта бібліографії з урахуванням сучасних соціально-комунікаційних інформаційних процесів у суспільстві і спростувати декларовані раніше погляди та існуючі протиріччя у теоретичних концепціях бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інших спеціальних історичних дисциплін і галузей історичної науки.
- Визначити місце бібліографії у системі інформаційних комунікацій суспільства; з'ясувати співвідношення понять «бібліографічна інформація» та «бібліографічне знання».

Об'єктом дослідження є документальна комунікація в цілому та книжкова справа зокрема в системі соціальних інформаційних комунікацій.

Предмет дослідження — становлення і розвиток теоретичних та науково-практичних знань про книгу як складову частину об'єкта бібліографії, книгознавства та бібліографознавства з кінця ХІХ-го по кінець ХХ-го ст. і на цій основі розробка і утвердження соціально-комунікаційно-інформаційного тлумачення відповідних явищ і процесів у документальній сфері, книжковій культурі та бібліографічній діяльності.

Методи дослідження. Методологічними засадами дослідження є принципи наукової об'єктивності, системності при висвітленні історичних фактів; соціально-комунікаційно-інформаційний і діяльнісний підходи до явищ сфери бібліографії. Для вирішення конкретних завдань застосовувалися методи історіографічного і термінологічного аналізу, узагальнення.

Практичне значення. Результати роботи можуть бути використані у підготовці до семінарських та практичних занять, а також для розробки матеріалів конференцій, спецкурсів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ I. Визначення поняття «книга»

Усна передача – це найдревніший спосіб передачі знань в історії людства. Після винайдення запису інформації люди почали використовувати для письма все на чому можна було писати. Перші книги писали на корі, листі, шкірі, полотні та ін. Книга існує вже давно, проте до цих пір немає точного визначення цього поняття. Це пов'язано з тим що поняття «книга» має багато значень, адже його поняття протягом історії змінювалося. Книга – це один із засобів передачі інформації, а межі які відрізняють книгу від інших засобів передачі інформації остаточно не встановлені.

Часто при визначенні книги дослідники відштовхувалися від двох основних аспектів книги - матеріальних і змістовних її ознак. В одній західнонімецької енциклопедії дається таке визначення книги: «Книга з точки зору своєї функції являє собою графічну матеріалізацію духовно-нематеріального змісту з метою його збереження, передачі і поширення в суспільстві».

Книгознавець А.І. Борсук дає розгорнуте визначення: «Книга - це твір писемності і друку (або певна їх сукупність), що є продуктом суспільної свідомості, ідейно-духовному житті суспільства, одним з основних засобів збереження, поширення та розвитку всіх форм ідеології, знаряддям соціальної боротьби, виховання, організації та формування громадської думки, знаряддям наукового та технічного прогресу» [1].

В 1974 році на II Всесоюзній науковій конференції з проблем книгознавства книга обговорювалася з точки зору теорії знаків. А.А. Гречихин визначив поняття так: «Книга - це не тільки форма, семіотична (знаковий твір певного жанру) або матеріально-конструктивна (документ, твір друку), але і зміст (соціальна інформація у всіх її різновидах). Вірніше, книга - це діалектична єдність, завжди єдність змісту і семіотичної і матеріально-конструктивної форми» [3].

Є.Л. Немирівський теж дотримується семіотичної концепції у своєму визначенні: «Книга є однією з форм існування і поширення семантичної

інформації, способом організації виробництва індивідуальної свідомості в знакову систему для її сприйняття іншими індивідами» [16].

С.Л. Омелянчук і А.А. Біловицька пропонують таке визначення поняття «книга»: «Книга - спосіб, актуалізований засобами книжкової справи як процес, і минутий проміжний результат організації тексту музичного, літературного, образотворчого, існуючого у формі письмового документа, в таку форму твору друку, як книжкове видання »[цит. за: 14, с. 281]. При цьому А.А. Біловицька виділяє одну з характеристик книги: «Книга є одна з форм існування інформації» [5].

Кожне вище наведе визначення «книги» не відокремлює це поняття від друкованого слова взагалі, вони лише окреслюють сферу поняття «книга».

Радянські книгознавці вважали, що неможливість не вирішення певної проблеми зараз не означає що її не можна буде вирішити в майбутньому. Тому вони намагалися виробити основні підходи до визначення поняття "книга".

Черняк вважав за доцільне розділити визначення поняття «книга» на дві частини: формальну та функціональну. Відповідно до цього він запропонував таке визначення: «Книга - засіб семантичної інформації, твір писемності та друку, що представляє суспільний інтерес; вона служить зняряддям ідеологічної боротьби, формування суспільно-політичних, наукових та естетичних поглядів, інструментом накопичення та розповсюдження знань, науково-технічного прогресу ».

Функціональний підхід, який визначається як «підхід до твору друку з позицій читача» [17], притаманний і визначення книги в енциклопедичному словнику «Книгознавство»: «Книга - найважливіший засіб інформації, зняряддя політичної та ідеологічної боротьби, поширення знань, освіти та виховання». Але в даному визначенні відсутня характеристика книги як матеріального носія соціальної інформації.

А.М. Іоффе намагається об'єднати функціональний та семіотичний підходи у власному визначенні, а також приділити увагу змісту книги: книга - це «документально зафіксована семантична інформація, яка існує у вигляді

текстового повідомлення або зображення і функціонує в суспільстві в історично зумовленої формі структурно організованого і просторово розгорнутого твору писемності або друку» [7].

У сучасному книгознавстві поняття «книга» розглядається у співвідношенні з поняттям «документ». П. Отле розглядав книгу як різновид документа і дав їй таке визначення: «Книга - носій певного розміру з певного матеріалу, який у разі необхідності може бути підданий згинанню або згортання, на який нанесені знаки, які деякі інтелектуальні дані» [20].

Г.Н. Швецова-Водка за основу бере комунікаційно-інформаційний підхід, в якому книга і документ, розглядається з точки зору теорії соціальної інформаційної комунікації. Г.Н. Швецова-Водка відзначає, що найбільш широке значення поняття «книга» з матеріальної і знаковою сторін прирівнюється до поняття Документа IV, тобто книга - це будь-який запис інформації на спеціальному носії будь-яким винайденим людиною способом [23]. Існують різні визначення, що звужують обсяг поняття «книга», прирівнюючи її до того чи іншого виду документа за різними ознаками.

Г.Н. Швецова-Водка робить висновок, що сучасні визначення поняття «книга» відносять книгу до різних видів документа за особливостями матеріального носія інформації, її знакової форми і способу сприйняття людиною. Також вона відзначає, що переконливих аргументів на користь того, щоб обмежити обсяг поняття «книга» тим чи іншим значенням, не знайдено. Не можна сказати, який саме вид документа є книгою, тому що у визначеннях книги враховуються найрізноманітніші ознаки [23].

Для того щоб зрозуміти відмінність книги від інших документів, Г.Н. Швецова-Водка розглядає місце книги в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі. Цей процес складається з трьох головних елементів: комуніканта, документа як каналу інформаційного зв'язку, реципієнта.

Для того, щоб «документ» перетворився на «книгу», на шляху від комуніканта до реципієнта потрібна діяльність комунікаційних посередників

(КП), які перетворюють документ вихідний, створений автором, до книги, і сприяють її вступу до одержувача інформації.

Місце книги в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі можна показати таким чином:

1. Автор.
2. Документ вихідний.
3. Комунікаційний посередник (1).
4. Документ похідний (книга).
5. Комунікаційний посередник (2).
6. Одержувач інформації.

Основні елементи цієї схеми можна прокоментувати таким чином:

1. Автор — це власне комунікант або творець інформації, який готує документ вихідний, де фіксується початкова інформація.

2. Документ вихідний — початковий варіант повідомлення на одиничному носії (рукопис).

3. Комунікаційний посередник (1) — видавництво чи редакція періодичного або продовжуваного видання, центр депонування документів, фірма грамзапису, відеозапису і т.п.

4. Документ похідний (книга) — може називатися також: видання, публікація, депонований документ, опублікований документ.

5. Комунікаційний посередник (2) — заклади, системи, книго розповсюдження та книговикористання, які доводять опублікований документ до його користувача, роблять його відомим і доступним для багатьох (тобто для невизначеного заздалегідь кола осіб). Це — сфера книжкової торгівлі та передплати видань, бібліотечної справи і науково-інформаційної діяльність

6. Одержувач інформації — читач, слухач, глядач; взагалі — споживач інформації.

Таким чином, виходячи з розуміння місця книги в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі, Г.Н. Швецова-Водка дає таке

визначення: «книга» - це документ, створений у результаті діяльності (книговидавничої або редакційно-видавничої організації) і потрапляє до одержувача інформації в результаті діяльності (установ систем книгорозповсюдження і книговикористання) [10]. Дане визначення підкреслює, що на відміну від будь-якого документа вихідного книга з моменту її створення призначається для невизначеного кола осіб або для абстрактного читача (споживача інформації). Для цього вихідний документ перетворюється у видання, тобто в опублікований документ.

З цього випливає, що книга за своєю функціональною сутністю є документом опублікованим, незалежно від форми опублікування (видання чи депонування), особливостей матеріального носія інформації, знакової системи її передачі і каналу її сприйняття людиною.

З метою уточнення поняття «книга» Г.Н. Швецова-Водка розглядає місце книги в реальній системі документальних комунікацій у цілому, тобто в порівнянні з функціонуванням (способом надання до використання) документа початкового та документа архівного[23].

Документом початковим називається такий документ, який створюється комунікантом для використання в найближчим часом саме для передачі інформації реципієнту. Такий документ може бути переданий від комуніканта реципієнту як при їх безпосередньому спілкуванні, так і через різноманітні засоби зв'язку (КП-3).

Початковий документ може бути використаний для підготовки вихідного документу в процесі створення книги. З допомогою КП-1 і КП-2 вихідний документ перетворюється в книзі, і потрапляє до споживача інформації через систему книжкової справи.

В окремих випадках документ початковий може бути або знищений після виконання ним функцій, для яких він був створений, або може потрапити в спеціальні сховища - архіви чи музеї, де він з первісного функціонально документа перетворюється на документ архівний. Тобто документ залишається тим самим, який був створений комунікантом, але функції його в суспільстві

змінюються. Не всі документи зберігаються в архівах, а лише найбільш важливі в правовому, науковому чи художньому відношенні. Для збереження та організації використання архівних документів потрібна діяльність КП-4 - архівів або музеїв.

Також важливим для визначення поняття «книга» є дослідження співвідношення понять «документ», «книга», «видання», «твір друку», «література», «публікація».

Значення поняття «документ» залежить від його використання. Це може бути найбільш широке значення, що охоплює всі види документів. Г.Н. Швецова-Водка звертає увагу на те, що поряд з узагальнюючим поняттям термін «документ» можна використовувати для позначення будь-якого явища, яке може бути названо «документом» в тому чи іншому значенні. Документом можна називати будь-яку річ, що є єдністю соціальної інформації та матеріального носія [23].

«Книга» як поняття в найбільш широкому значенні охоплює об'єкти, пов'язані з поняттям Документ IV (за винятком тих, які визначаються як Документ VI, VII, VIII, а також неопублікованих документів зі значенням Документ IV). Будь-яку книгу можна назвати «документом», але не кожен документ можна назвати - «книгою».

Документом можна вважати як окреме явище, що відноситься до обсягу поняття «книга», так і частина документа-книги, якщо вона має певну самостійність (стаття зі збірки, стаття з газети).

Термін «видання» позначає як сам процес, так і результат діяльності книжкових, журнальних і газетних видавництв чи видавничих організацій, які забезпечують офіційне опублікування та тиражування спеціально підготовлених документів.

У ГОСТ 7.60 - 2003 термін «видання» визначається так: документ, призначений для поширення в ньому інформації, що пройшов редакційно-видавничу обробку, самостійно оформлений, має вихідні відомості» [4, с. 6]. Таким чином М.М. Кушнарєнко загострює увагу на тому, що це поняття не

може замінити поняття «книга», так як книга «обіймає як видання, так і документи, опубліковані у вигляді частини видання» [12].

Сукупність видань становить найбільшу частину обсягу поняття «книга» у його широкому значенні (решта - депоновані документи). Кожен екземпляр видання є окремим документом. Крім того, самостійними документами можна вважати частини видань, які відокремлюються фізично (наприклад, одного тому з багатотомного видання) або за змістом (статті, замітки).

Переважають друковані видання. Однак грамплатівки, аудіо- та відеокасети теж є виданнями, якщо вони відповідають обов'язковим вимогам до видань. Видання може бути здійснено у машиночитному вигляді, зміст якого в процесі споживання інформації не може бути змінено або знищено (наприклад, компакт-диски CD - ROM) [4].

Електронні видання створюють особливу категорію: електронні газети, журнали, неперіодичні видання. В такому виданні «видавничий оригінал» існує у вигляді запису в пам'яті комп'ютера, а споживачеві видається копія на екрані монітора, яку можна зафіксувати на власному машиночитному носії або віддрукувати на папері за допомогою принтера [4].

Друковані видання можна також називати творами друку. Крім того, твором друку є будь-який окремий документ, який входить до складу друкованого видання. За знаковою природою інформації твори друку можуть бути текстовими та нетекстовими: картографічними, нотними.

Текстові твори друку називаються також літературними творами, а їх сукупність - літературою. Поняття «література» охоплює як текстові документи, опубліковані у вигляді твори друку (видань), так і депоновані й неопубліковані текстові документи. Це значення використовується, коли говорять про текстові (літературні) документи в певній галузі знань або за певним типом літератури за соціальним призначенням (науково-популярна, довідкова і т.п.). У вузькому значенні цей термін використовується для позначення тільки художньої літератури. Найчастіше у книгознавстві термін «література» використовується в широкому значенні [4].

Твори літератури - це текстові документи, які можуть бути опубліковані у вигляді окремого видання, його частини, сукупності видань, депонованих документів або залишитися неопублікованими. Література - це збірне поняття для документів, що є літературними творами.

Застосовують у книгознавстві і документоведенні термін «публікація» у значенні «процес і результат опублікування документів». «Публікація» як результат опублікування документа - це окремий документ, опублікований в ідеї видання або його частини. Цей термін не охоплює депонованих документів, хоча за законом вони теж вважаються опублікованими [4, с. 265].

Таким чином, визначення поняття «книга» є однією з основних книгознавчих проблем. Починаючи з моменту появи книги як продукту людської діяльності і до цього дня, даються різні визначення книги, що враховують ту чи іншу її характерну рису. На сучасному етапі книгознавство розглядає книгу як різновид Документа IV, у зв'язку з цим поняття «книга» має багато значень, що відрізняються один від одного за різними ознаками.

Так, за особливостями матеріального носія інформації можна виділити шість значенні поняття «книга», з яких більш широке прирівнюється до Документу IV, а найменше означає документ паперовий, листовий, блочний, певного обсягу (понад 48 сторінок).

Інша класифікація - про особливості знакової системи запису інформації - приписує найбільш широке значення поняття «книга» як Документа IV, а найменше - як документ безпосередньо сприйманий, візуальний, символічний, призначений для читання, вербально-письмовий (літературний або текстовою).

Використовувані комунікаційно-інформаційний підхід дозволяє визначити книгу як документ опублікований, виданий або депонований, що надається у суспільне користування через книжкову торгівлю і бібліотеки. Визначення місця книги в системі документальних комунікацій дозволяє знайти відмінності між книгою, початковим документом і архівним документом (відмінність полягає в різних діях комунікаційних посередників).

Такі поняття, як «документ», «книга», «видання», «твір друку», «література», «публікація» не суперечать один одному і можуть використовуватися по відношенню до тих явищ, які вони позначають, як взаємозамінні.

1.1. Функції та властивості книги

Функції книжки в книгознавстві розглядають при визначенні сутності книги. Можна зазначити, що з часом функції книги змінювалися. Ці зміни відбувалися тоді коли змінювався підхід до визначення поняття «книга».

У книгознавстві радянської епохи головну позицію займав функціональний підхід, як при визначенні поняття «книга», так і при вивченні її функцій. Головними представниками цього підходу є І.Є. Баренбаум та А.І. Борсук, вони виділяли основною функцією книги ідеологічну. І.Є. Баренбаум зазначав, що ця функція не тільки підтримує книгу в громадському ужитку, але формує і трансформує книгу як твори писемності і друку. Таким чином на перший план виступає ідейний зміст твору.

На думку І.Є. Баренбаума та А.І. Борсука універсальною функцією є комунікативна, адже книга – це засіб передачі інформації. З комунікативною функцією тісно пов'язана пізнавальна, але вона більше відноситься до наукової, навчальної, довідкової, виробничої книг.

Також дослідники виділяли етичну і естетичну функції. Естетична функція полягає в тому, що книга як матеріальна і духовна цінність впливає своєї зовнішньої і внутрішньої формою на читача. При виконанні етичної функції книга впливає на почуття читача, певним чином дисциплінує особистість, впливає на її поведінку, тобто виступає в ролі вихователя моральних цінностей.

Для Малкін головною стороною книги є зміст, а основні функції книги полягають в моральному та ідейному вихованні особистості, і виконати цю функцію книга може своїм ідейним внутрішнім змістом [13].

А.М. Іоффе при розгляді функцій книги відштовхується від того, що книга - це перш за все суспільне явище; отже, сутність книги реалізується в її соціальних функціях. Він також подає визначення функції стосовно книгознавства - «роль, виконувана книгою для потреб суспільства або інтересів його класів, соціальних груп та індивідів» [7, с. 36].

Роль у суспільстві у книги неоднозначна, тому що їй притаманні різні соціальні функції. Книга є знаряддям науково-технічного і культурного

прогресу, джерелом знання і освіти, знаряддям соціальної боротьби. Книга виступає і як ідейно-естетична цінність, і як цінність матеріальна, як найважливіший предмет духовного споживання, значення якого посилюється в міру розвитку суспільства, зростання його соціально-економічного, політичного, культурного, науково-технічного рівня. Звідси випливає, що книга багатofункціональна.

А.М. Іоффе зазначає, що книга виникла у відповідь на потребу суспільства закріпити, зберегти, передати інформацію, відтворити її в цілях освоєння досвіду, знань, уявлень. Таким чином, книга виступає перш за все як джерело соціальної інформації, засіб передачі інформації та розвитку накопичених людством знань [7].

У зв'язку з цим Іоффе виділяє такі функції як загальні, внутрішні функції книги, закладені в її природі:

- 1) інформаційна - втілення, закріплення в тексті смислової інформації;
- 2) комунікативна - передача (поширення) інформації в просторі і часі та встановлення на цій основі зв'язків як між окремими членами суспільства, так і між соціальними групами;
- 3) кумулятивна - накопичення, збереження, організація в певну систему духовних цінностей;
- 4) репродуктивна - відтворення накопиченої інформації.

До найважливіших функцій книги А.М. Іоффе відносить ідеологічну функцію, яка полягає у формуванні ідеології певного класу та ідеологічному впливі на інші класи чи суспільства в цілому. З цією функцією тісно пов'язана ціннісно-орієнтована функція (формування ціннісних структур особистості та суспільства в цілому). Також він відносить до числа основних соціальних функцій книги агітаційно-пропагандистську, організаторську, пізнавальну, освітню, виховну, естетичну, етичну, гедоністичну [7].

Важливим висновком в роботі А.М. Іоффе є те, що в процесі історичного розвитку книги відбувається розширення її функцій та їх диференціація [7, с. 37]. Залежно від конкретно-історичних умов ті чи інші з них можуть висуватися

на перший план, набувати домінуючого чи другорядного значення. В загальному виділяючи ті чи інші функції, необхідно враховувати, що книга впливає на читача сукупністю взаємопов'язаних та взаємодіючих функцій.

З позиції документознавства існує особливий підхід до виділення функцій книги. Сучасні дослідження спираються на взаємозв'язок документа та книги. І основним завданням сучасного книгознавства є з'ясувати, чи функції документа властиві книзі, а також які специфічні функції є у книги.

Г.Н. Швецова-Водка зазначає, що головна функція документа - соціально-комунікаційно-інформаційна - визначається його місцем у системі соціальних комунікацій, де він є каналом передачі інформації. Цю функцію називали також при характеристиці книги, але вона отримувала різні назви. І.Ю Баренбаум і А.І. Борсук говорять про комунікативну функції книжки, але пізніше І.Є. Баренбаум виділив єдину «інформаційно-комунікативну функцію книги.

В.Н. Ляхов підкреслював, що «самі загальні й істотні сторони природи книги, породжені її призначенням в житті: служити засобом для зберігання і передачі інформації, для спілкування між людьми». Звідси головна - комунікативна - функція книги як форми організації текстового повідомлення [цит. за: 10, с. 268].

У роботах А.А. Біловіцької, А.А. Гречихина і С.П. Омелянчука підкреслювалася соціально-комунікаційна природа книги, але функція книги називалася ними «комунікативною»; в характеристиці книги робився акцент на її належність до сфери спілкування та сфери масової комунікації [10, с. 269]. К. Мігонь також розглядав комунікативність в якості основної функції, оскільки книга є інструментом соціального спілкування; спеціальні функції книжки - збереження духовної спадщини людства, поширення його в часі і просторі, служіння розвитку науки, техніки, літератури, опора для релігійної, політичної та суспільної діяльності [14].

Головною функцією книги є збереження і передача інформації у часі і просторі. Спільними функціями книги є інформаційна, комунікативна та комунікативна [8, с. 217].

Функції фіксування інформації та її збереження, зумовлені матеріальною формою документа властиві документам і для книги також характерні. На це звертав увагу Є.Л. Немирівський: «Функціональне призначення книги полягає у фіксуванні з метою збереження і передачі у часі та просторі певної інформації» [16].

Інші функції документа, спрямовані на виконання його ролі в суспільстві, також властиві книгу:

- пізнавальна - здатність документа служити джерелом отримання і засобом передачі знань про природу і суспільство;
- культурна - здатність документа виступати засобом закріплення і передачі культурної традиції і ритуалів, сприяти розвитку загальної культури суспільства, прищеплення членам товариства естетичних норм і прийнятої системи цінностей;
- меморіальна - здатність документа увічнювати і передавати наступним поколінням найбільш значимі або вкрай незвичайні вчинки і події в історії людини і суспільства;
- управлінська - здатність документа організовувати, упорядковувати і забезпечувати функціонування управлінсько-бюрократичних процесів у суспільстві, а також керувати ними;
- функція свідоцтва - здатність документа служити засобом доказу, підтвердження яких-небудь фактів або відомостей.
- естетична функція – задоволення естетичних смаків і почуттів людини;
- гедоністична функція – насолода від «спілкування» з книгою;

Деякі функції книжки (виховна, навчально-освітня, популяризаторська) формуються як поєднання і прояв культурної, пізнавальної, управлінської функцій документа.

Управлінська функція в певних видах книг висувається на перший план: публікації регламентуючих, управлінських, нормативно-виробничих та інших документів.

Ідеологічну функцію Г.М. Швецова-Водка відносить до проявів управлінської функції.

Функція засвідчення також властива книзі, адже будь-яка книга як і документ, перш за все є свідченням, підтвердженням існування діяльності, спрямованої на її створення. Для кожного письменника видання його книги буде підтвердженням його діяльності. Книга свідчить про діяльність не лише автора, а про всіх хто брав участь в її виданні.

Книга має правовий аспект. Кожен хто зазначений у книзі (автор, редактор та інші) несуть відповідальність за її зміст, його відповідність правовим нормам суспільства (відсутність плагіату, наявність достовірних даних тощо). Проте закон про авторське право передбачає гарантії автору книги з боку суспільства за використання його інтелектуальної власності.

Отже всі функції документа властиві і книзі; це підтверджує те, що книга – це документ. Однак книга і документ відрізняються як родові і видові поняття, яке пов'язане з особливим місцем книги в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі. Книга – це документ, який створюється в результаті діяльності видавничої (редакційно-видавничої) справи і надходить до одержувача інформації в результаті діяльності системи книготорговельного обслуговування.

Потрібно також враховувати обмеження обсягу поняття «книга» за характером знаків, якими фіксується запис, за інформацією та матеріальною формою носія інформації. С.П. Омілянчук акцентує, що «рукописна книга розглядається як історично конкретне синкретичне єдність контексту і тексту книги, контексту і тексту видання та конкретної (одиночної) форми їх вираження» [21], тобто як особлива форма видання. Це підтверджує особливість функціонування книги в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі.

Можна стверджувати, що книга в порівнянні з документом IV набуває специфічних функцій. По-перше, це функція розповсюдження інформації (широкого поширення), на відміну від конкретно адресованої передачі інформації певного адресата. Процес підготовки документа до опублікування розрахований на те, що одержувачем інформації буде не певна людина, а ціла аудиторія, що представляє певні соціально-демографічні чи професійні групи. Кількість примірників опублікованого документа, не має принципового значення. Головне - це можливість отримати доступ до опублікованого документу будь-якому споживачеві інформації, яка забезпечується книгою.

По-друге, це функція перетворення суспільної свідомості, пов'язана з активною роллю книги у формуванні суспільної свідомості: ідеології, науки, мистецтва, моралі, громадської думки і т.д. З цією функцією пов'язано те, що її змістом може бути лише твір літератури, науки, мистецтва і т.д. у всіх його формах. Як правило, змістом книги стають твори, спеціально підготовлені для цієї мети. Але й будь-який інший твір може увійти у зміст книги, якщо це викликано суспільною потребою.

Г.Н. Швецова-Водка, стверджує, що книга сама є твором, оскільки вона є продуктом праці, творчості не тільки її авторів, а й осіб, які займалися підготовкою творів до видання, їх поліграфічним відтворенням і т.д. Книга як твір становить суспільний інтерес, інакше вона просто не була б створена [23, с. 287].

Функція перетворення суспільної свідомості дозволяє книзі ефективніше виконувати пізнавальну, культурну та управлінську функції, властиві будь-якому документу. Якщо документ (у вузькому значенні) розглядається як «першоджерело» знань, «невичерпне джерело нових даних», то книга - це «провідник» знань, головна мета якої - їх поширення серед якомога більшої кількості людей.

Книга в більшій мірі виконує естетичну функцію, ніж документ. Серед не книжних документів ця функція властива переважно творами художньої творчості (літературним, образотворчим, музичним неопублікованим

документам). Серед книг практично кожна книга-видання повинна бути виконана за законами естетики.

Етична функція книги є особливим аспектом культурної та управлінської функцій. Багато видатних діячів минулого і сучасності відзначали позитивний характер впливу книги; деякі різновиди книг негативно впливають на читачів.

По-третє, ще однією специфічною функцією книги є товарна. На відміну від книги не кожен документ є товаром. Книга займає особливе місце в системі документальних комунікацій; існує ціла група осіб, які беруть участь у створенні книги і доведенні її до читачів; існує необхідність розподілу суспільної праці та оплати трудових зусиль осіб, які брали участь у створенні книги.

Прояв товарних властивостей книги яскраво спостерігається при придбанні книги в особисту (приватну власність). Суспільство зацікавлене у використанні книг саме тому воно організовує використання книг у загальнодоступних і безкоштовних бібліотеках. Це не означає, що книга втрачає свою вартість і перестає бути товаром, це означає, що суспільство бере на себе відповідальність про доведення книги до читача.

Г.Н. Швецова-Водка відзначає ще один аспект товарної функції книжки. Книга є товаром, тому що вона є матеріальним продуктом духовно-матеріального виробництва, тобто річчю-товаром. Зараз інформація розглядається як товар, вивчаються можливості її функціонування в товарно-грошових відносинах. Не завжди покупцем повинен бути безпосередньо споживач інформації. Його доступ до інформації можуть забезпечити різні суспільні інститути, що фінансуються суспільством або його окремими представниками, тому що це відповідає потребам суспільства [23, с. 289].

М.П. Єльников розглядає книгу як продукт людської психіки і у зв'язку з цим виділяє особливу функцію книги - енергетичну. Читаючи книгу, людина здійснює інтелектуально-духовну діяльність і перетворює енергію Діон (термін, введений М. П. Єльниковим; позначає дві сутності книги: впливаючу сутність

автора і перетворюючу сутність читача) в енергію психо-розумового процесу [8].

Таким чином, при визначенні функцій книги дослідники беруть за основу визначення сутності книги і виявляють з цієї точки зору найбільш сутнісні характеристики книги. Радянське книгознавство визнавало головним - зміст книги, тому головною функцією вчені називали ідеологічну.

Сучасне книгознавство підходить до визначення функцій книги з точки зору документознавства, тобто дослідники виділяють загальні та спеціальні функції документа, тим самим порівнюючи функції документа з функціями книги.

Належність книги до документа підтверджується тим, що книзі характерні всі функції документа. Кожен автор в якості головної функції виділяє різні функції книги, але найбільш загальною слід визнати позицію Г.М. Швецової-Водки (головна функція книги - соціально-комунікативно-інформаційна).

З'ясовано, що у порівнянні з документом книга набуває нові функції: широкого розповсюдження інформації; перетворення суспільної свідомості або посиленого впливу на нього, у зв'язку з чим в книзі значно активізуються пізнавальна, культурна та управлінська функції, а також етична підфункція; товарну функцію (призначення для продажу).

Розділ II. Книга, як носій соціальної інформації

2.1. Поняття «носіїв інформації»

З середини ХХ ст. в результаті соціального прогресу і бурхливого розвитку науки і техніки об'єми інформації надзвичайно зросли. Тому поняття інформації було розширено.

Отже поняття «інформація» (лат. *Informatio* – роз'яснення, виклад) має багато значень, з яких найбільш загальне і широке – “відображене різноманіття”. Таке визначення дозволяє розглядати інформаційні процеси, які проходять в технічних механізмах, живій і неживій природі, в суспільстві. Інформацією вважали і передачу знаків від клітини до клітини, і від організму до організму. У теорії інформації все різноманіття її форм прийнято ділити на елементарну – інформацію, яка циркулює в неживій природі, біологічну – в живій природі (рослинний і тваринний світ), соціальну – яка осмислена людським суспільством (соціумом) [9].

«Носій інформації» - матеріальний об'єкт або середовище, призначений для зберігання інформації (даних). Носіями інформації називають переважно пристрої призначені для зберігання, введення-виведення, обробки інформації.

Є багато ознак за якими класифікуються носії інформації: за формою сигналу (аналогові, цифрові); за призначенням (для використання для певних пристроїв; вмонтовані в певні пристрої); за стійкістю запису та можливістю перезапису (постійні запам'ятовуючі пристрої; записувані, перезаписувані пристрої; оперативні пристрої); за фізичним принципом (магнітні, оптичні, магнітно-оптичні, електронні, перфораційні); за геометричними особливостями (дискові, стрічкові, карткові та ін.) [8].

2.2. Поняття інформації як інваріанта відображення

Мова, знак та цифра – це не сама інформація, а її носії. Саме з їх допомогою ми отримуємо інформацію яка поповнює наші знання про навколишнє середовище. Можливість людини відображати навколишній світ тісно пов'язана з інформацією.

Відображення – особлива властивість матерії (носія), завдяки якій один предмет залишає «слід» на другому предметі, це специфічна взаємодія, при якій один предмет набуває якісь риси (властивості) іншого предмета, видозмінюється під його дією – несе його інформацію. Тобто інформація може відтворитися у вигляді текстів, малюнків, цифр та інших носіїв інформації. Наприклад, все, що йому здалося найбільш значимим, що представляє інтерес не тільки для нього, але й для майбутніх читачів, служить йому матеріалом (носієм) тієї інформації, яка буде відображена у його творі [15].

Інформацію передають різні носії, і вона в будь-якому містить дані про навколишню дійсність, тобто інформація може ставати об'єктом при передачі, транспортуванні і перетворенні є той ідеальний образ, який створюється кожним суб'єктом з метою створення ідеального образу, який є соціально-значимий для суб'єкта. У реальних процесах передачі створеного образу губиться частина змісту відображення, залишається лише те, що може об'єктивуватися, формалізуватися, передаватися з допомогою певних знаків на певних носіях.

При перенесені на інший носі інформація перекодовується, передається, породжуючи образи, в яких вона є інваріантом. Дослідники дотримуються думки, що чим більш розвинена матеріальна система, тим більш ідеальні її інформаційно-відображальні характеристики. Крім того, якщо процес відображення здійснюється без переривання, то вилучення інформації може проходити періодично, а то й взагалі не здійснюватись. Коли дослідник або просто спостерігач зацікавлений в отриманні інформації на протязі всього процесу відображення, тоді й вилучення даних буде проходити так само без переривань, як і процес відображення. У таких випадках людина намагається отримати якомога більше інформації.

Під час відображення походить процес викривлення, зміни інформації, в результаті чого знищується відображення. Виникають, таким чином, помилки, оманливі образи, тобто образи, які не відповідають відображеному об'єкту.

Деякі вчені вважають, що інформацію передають лише знаки, але з цим погоджуватися не можна, оскільки носієм інформації є матерія, на основі якої може створюватися й образ, який передає її форму, вид, клас, тобто її суть можна розуміти на основі матеріального об'єкту, який потім предметизується за допомогою знакових систем.

2.3. Види носіїв інформації

Існує велика кількість тверджень про сутність поняття «інформація», а також її носіїв. Їх можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться ті, в яких зазначаються інформаційні процеси, котрі є властивістю всього сущого, всіх видів не тільки розумних істот, а й не органічної природи.

У другій групі стверджується, що інформаційні процеси виникають на певній стадії розвитку форм руху матерії, в органічній природі вони відсутні.

Більшість вчених підтримують першу групу, адже було виявлено, що неорганічна природа теж несе свого роду інформацію.

Існувала теорія інформації, яка була схожа до першої групи поглядів вчених, згідно з якою вона вважалася властивістю всіх матеріальних об'єктів. Виходячи з неї вчені дотримувалися думки, що інформація існує вічно, і воно ніколи не виникала. Однак такий погляд не заперечує того, що з розвитком матерії можуть з'явитися нові властивості інформації. Вищі види інформації (біологічна, соціальна) з'явилися в результаті еволюції матерії на певному етапі розвитку[15].

Отже, було виділено три групи носіїв, які несуть певну інформацію, яка є спільною для них, а також характерну для певного виду носія: носії неживої природи, носії тваринного і рослинного світів, носії в соціумі.

2.4. Носії інформації в соціумі

З часом інформаційний обмін змінюється, з'являються нові форми зв'язку, нові, штучно створені джерела інформації, з'явилася мова – засіб передачі інформації. Інформацію передають різноманітні носії і вона завжди містить дані про навколишню дійсність.

Інформаційне спілкування людини із зовнішнім світом має двосторонній характер: людина отримує необхідну інформацію і сама в свою чергу виробляє її, поповнюючи інформаційні потоки новим змістом. З інформаційної точки зору, людина розвивається завдяки таких інформаційних потоків: генетичної інформації, яка міститься в зародженій клітині і інформації, яка надходить до людини на протязі всього життя із зовнішнього середовища. Генетична інформація носить заздалегідь заданий характер. Тобто індивід не може змінити інформацію, яка закладена у людині від природи: форма носу, очей та ін. Однак тепер це стало можливо за допомогою пластичної хірургії.

Людський організм, якщо його розглядати як своєрідну інформаційну систему, являє собою зразок безпомилкової передачі великого об'єму інформації, записаної в генах. Ця передача ведеться особливим способом, особливими носіями, за допомогою оригінальної кодової системи, розкривши яку, людина отримає доступ до такої таємниці природи, як зародження і розвиток життя.

Головна мета генетичної інформації – збереження біологічної спадковості, зовнішні умови впливають на її носії але генетична інформація консервативна.

Дію цієї інформації людина не відчуває. Два названі потоки інформації, і їх носій, мають різну природу наслідування. Свідомість не передається в спадок, вона з'являється у людини з моменту його народження, а створюється в процесі спілкування з іншими людьми. Досліди підтвердили, що людину відрізняють від тваринного світу не біологічні особливості, а перш за все свідомість і мовлення, які набуваються в процесі обміну інформацією.

Соціальна інформація – всі знання про соціальну форму руху матерії взагалі й інші форми руху.

Отже, інформація – це відомості, що передаються в соціумі об'єднаннями людей усним, писемним або іншим способом (за допомогою умовних знаків технічних засобів). Це поняття, що включає обмін відомостями між людьми, людиною і технікою, обмін сигналами в світі рослин і тварин, передачу ознак від клітини до клітини.

Носії інформації мають різну матеріальну основу, на якій закріплюється інформація. З удосконаленням матеріальної основи удосконалюються й носії інформації.

Розділ III. Книга, як матеріальний носій

3.1.Сучасне трактування поняття “матеріальна основа документа”

Поняття «матеріальна основа документа» вперше згадується в тлумачному словнику, а вже потім воно зустрічається у працях Н.Н. Кушнарєнка. І саме тоді відбувається відокремлення поняття «матеріальна основа документа» від поняття «носій інформації».

Отже, термін матеріальна основа документа – це сукупність матеріалів, які складають носій інформації і які використовуються для запису текста (зображення) [12].

Однак поняття «носій інформації» з’явилося раніше поняття «матеріальна основа документа». Люди використовували всі підручні матеріали для збереження певної інформації. Ця потреба виникла на початку суспільного розвитку (для ведення звітності, перепису та ін.)

«Матеріальна основа документа» – сукупність природних і штучних матеріалів, які використовуються для запису повідомлення і які становлять носій інформації.

А носій інформації, який застосовується в документуванні – природно або штучно створена матерія, яка використовується як елемент документа і необхідна для закріплення на ній інформації при використанні різних знакових систем, що створюють різні види документів. Матеріальною основою слугують спочатку природні документи, а потім – штучні.

3.2. Практичне використання матеріальної основи для документації суспільства

Матеріальна основа документів первіснообщинного ладу була з каменю-пісчанику, за часів Августа з мармуру, кістки, бронзи, кори дерев, листя, трави, льону, шкіри, соломи та ін.

Глину теж використовували як матеріал для документів. З неї виготовляли дощечки або таблички на яких наносилися письмові знаки, потім таку дощечку обпалювали і вони могли зберігатися протягом тисячоліть у той час це і були готові документи [7].

У даному випадку технічно оброблена глина несла лише ту інформацію, яку автор документу вважав за потрібне в нього внести, тобто глина цього разу виступає носієм соціально необхідної інформації.

В III ст. до н.е., використовували серцевину болотної рослини, яка була схожа на очерет, - папірус. Папірус з єгипетського означає – “рослина річки”.

Історія книги і друкарства має не мало захоплюючих сторінок. На всіх етапах розвитку суспільства книга відігравала важливу роль. Як друкована, та і рукописна книга служили важливим засобом розповсюдження знань, була поштовхом до формування політичних та наукових поглядів.

Книга була і залишається скарбницею мудрості. Вона знайомить нас з надбаннями людського розуму, допомагає вирішувати філософські проблеми буття. Беручи до рук книгу ми навіть не замислюємось про шлях який вона долає для того щоб дійти до нас. Читаючи книгу, ми навіть не знаємо скільки деталей містить вона в собі.

Дослідники поліграфічної справи приділяють велику увагу книзі, адже вона основний засіб розповсюдження знань та мудрості.

Запаско Я.П. видав у Львові свою дослідницьку працю « мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII» розкриває проблему видавництва України. Він переконаний в тому, що українська книга буде користуватися попитом тоді коли в країні підніметься духовний рівень людей [6].

На формування видавничо-поліграфічної форми книги впливають і самі види видання, що різняться за характером та цільовим призначенням.

Видавничо-поліграфічна форма книги – це система властивостей та якостей, що перетворюють авторський витвір в книжкове видання, яке забезпечує його існування, передачу в часі та просторі.

Висновки

У курсовій роботі наведено теоретичне узагальнення книги в системі соціальних комунікацій, що виявляється у застосуванні соціально-комунікаційно-інформаційного підходу до аналізу відповідних явищ, процесів і понять. Головним результатом дослідження є цілісне теоретичне відтворення історії становлення та розвитку наукових поглядів на книгу як складову об'єкта бібліографії, що дозволяє по-новому обґрунтувати і доповнити документографічно-книгознавчу концепцію бібліографії та забезпечити формування соціально-комунікаційно-інформаційної не книгознавчої концепції бібліографії.

У своєму дослідженні я розглянула різницю семантичного навантаження носія інформації та матеріальної основи документа. Так, носії містять інформацію про сам матеріал (матерію), з якого виготовлено документ, тобто його форму, вид, клас (якщо це рослини або тварини), за його складом ми дізнавалися про місце походження даного матеріалу і тому подібне. Матеріальна основа ж несла в собі не біологічну інформацію, як це було раніше, а соціальну, тобто інформацію, яка була опредмечена суспільством, і корисну для нього.

Отже, терміни «матеріальна основа документа» та «носій інформації» зовсім різні, і кожен з них по-своєму важливий для створення, зберігання та передачі у просторі та часі суспільно важливої інформації. «Матеріальна основа документа» становить «носій інформації».

Список джерел та літератури

1. Барсук А. И. Библиографоведение в системе книговедческих дисциплин : методолог. очерк / А. И. Барсук. — М. : Книга, 1975. — 206 с.
2. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика: Навч. посіб./ РДГУ. — Рівне: РДГУ, 2000. — 206 с. — ISBN 966-7308-82-0.
Рец.: Загуменна В., Лутовинова В., Геращенко М., Крицький О. “Бібліографічні ресурси України” // Бібл. вісн. — 2001. — № 3. — С. 47—48;
Глазунова Л. Бібліографічні ресурси України в системі національних інформаційних ресурсів // Вісн. Кн. палати. — 2002. — № 1. — С. 8 — 10.
3. Гречихин А.А. Общая библиография: теоретико-методологические основы Учебное пособие. – М. : Изд-во МПИ, 1990. – 108 с.
4. Документ і книга в системі соціальних комунікацій: Моногр. / РДГУ. — Рівне, 2001. — 437 с.: іл. — ISBN 5-7763-1610-3.
5. Загальне бібліографознавство: (Основи теорії бібліографії): Навч. посіб. для студ. ін-тів культури / РДІК. — Рівне, 1995. — IV, 183 с.: іл. — ISBN 5-7707-8198-X.
6. Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст. - Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. - 311 с.
7. История книги . – М.: Книга., 1964.- 206 с., ил.
8. Класифікація бібліографічних посібників: Метод. рек. для виконання контрол. роботи з курсу заг. бібліографознавства / РДІК. — Рівне, 1997. — 20 с.
9. Классификация библиографических пособий // Современные проблемы библиографии и библиографоведения: Межвуз. сб. науч. тр. / МГИК. — М., 1985. — С. 116—132.
10. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. — К.: Кн. палата України, 1998. — 116 с. — ISBN 966-7308-19-7. — Співавт.: Сілкова Г.В., Черепуха Л.О., Лико М.П., Бабенко Ж.В., Пацко М.С. Г.Швецовій належать: керівництво автор. колективом, передмова, вступна стаття, розділи 1, 2, 3, 7, частково 6, 8, 10; наукове редагування.

Рец.: Глазунова Л. Перший україномовний термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики // Бібл. вісн. — 1999. — № 3. — С. 54; Загуменна В., Лутовинова В., Геращенко М. Інтеграція фахової термінології з бібліографознавства та соціальної інформатики // Вісн. Кн. палати. — 1999. — № 3. — С. 10—12.

11. Кулешів С.Г. Документознавство. – Історія. Теоретичні основи/ УДНД і АСД, ДАККіМ. – К., 2000. – 161 с.

12. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : Учебник –2-е изд., перераб. и доп.- К.: Т-во «Знання», КОО, 2000.-460с. (Вища освіта ХХІ ст.)

13. Малкин А. – История бумаги. М.-Л. Изд. АН СССР , 1940.

14. Мигонь К. Наука о книге. Почерк проблематики. – М.: Книга, 1991. – 198 с.

15. Наука о книге: традиции и инновации : к 50-летию сборника «Книга. Исследования и материалы» : материалы XII Международной научной конференции по проблемам книговедения (Москва, 28–30 апреля 2009 г.) : В 4 ч. – М., 2009. – Ч. 1. – 552 с.

16. Немировский Е. Л. библиография. М, 1991

17. Определение документа в документационно-информационной науке. — Л., 1991. — 44 с. — (Препринт / Б-ка Акад. наук СССР; № 12).

18. Полушкин В.А. К определению понятия “документ”// НТИ. – 1964. - №5 – С. 8-10

19. Примаков С.Ф. Производство бумаги. М., 1987.

20. Про основні поняття типології книги: (Підсумки і проблеми) // Теорія та історія радянської книги на Україні: Зб. наук. пр. — К.: Наук. думка, 1983. — С. 29—46.

21. Типологические принципы построения системы рекомендательных библиографических пособий // Рекомендательная библиография — важное средство коммунистического воспитания и научно-технического прогресса: Сб. науч. тр. / ГБЛ. — М., 1984. — С. 36—42.

Рец.: Косырева О.А. Старая “новая” классификация библиографических пособий // Библиогр. — 1999. — № 1. — С. 120—121; Беспалова Э.К. Тема, принадлежащая истории // Библиогр. — 1999. — № 4. — С. 150—152.

22. Типология книги // Книга: Исслед. и материалы. — М., 1983. — Сб. 46. — С. 40—59.

23. Швецова-Водка Г.М. Документознаство: навч. посіб.